

KNIHA PLNÁ PŘEKVAPENÍ

RECENZE KNIHY: DE SHAZER, S., DOLAN, Y., KORMAN, H., TREPPER, T., MCCOLLUM, E., BERG, I. K. *Zázračná otázka: Krátká terapie zaměřená na řešení. Praha: Portál, 2011.*

Autor recenze: Mgr. Leoš Zatloukal, Ph.D.

Jako lektor výcviků a kurzů o přístupu zaměřeném na řešení se velmi často setkávám s otázkou účastníků: „Je o tom k dispozici nějaká literatura?“ Když začnu jmenovat několik stěžejních titulů, z kterých s kolegy vycházíme a které bohužel nejsou dostupné v českém překladu, většinou účastníci svou otázku upřesňují: „Dobře, dobře...ale je o tom k dispozici nějaká literatura **v češtině**?“ Mám radost, že k těm nemnoha a navíc často obtížně dostupným zdrojům v češtině přibyl překlad knihy, která je v originále nazvaná „More than miracles: The state of the art of solution-focused brief therapy“ (2007). Jde o poslední knihu, na které se autorsky podíleli tvůrci přístupu zaměřeného na řešení (solution-focused approach, zkr. SF) Steve de Sazer a Insoo Kim Berg, oba již bohužel zesnuli. Kromě nich jsou mezi autory i významní představitelé „postshazerovského SF“ – Yvonne Dolan, Harry Korman, Terry Trepper a Eric McCollum.

Z jistého hlediska je velmi příhodné, že byla z širokého spektra titulů o přístupu zaměřeném na řešení pro český překlad vybrána právě tato kniha. Jednak se jedná o nejnovější příspěvek, který mapuje současný stav umění SF (jak zní anglický podtitul knihy), a proto lze očekávat nové pohledy a myšlenky a reakce na aktuální otázky. Druhým důvodem může být, že jeden z členů autorského týmu – Harry Korman – má úzké vazby k naší zemi a významně přispěl k rozvoji přístupu zaměřeného na řešení u nás. V Olomouci kdysi vedl památný workshop o možnostech spolupráce s tzv. „nespolupracujícími klienty“, který sám o sobě vyvolal velký zájem o tento způsob práce. Navíc, jeho argumentace pro vnímání přístupu zaměřeného na řešení jako samostatného a svébytného terapeutického směru, jeho inspirace pro místní lektory ohledně vedení výcviků v tomto přístupu a vstřícné zprostředkování dalších kontaktů v zahraničí, byly a jsou neocenitelnou pomocí pro rozvoj praxe i výuky tohoto přístupu u nás. Vydání knihy tedy můžeme v jistém smyslu chápat i jako symbolické poděkování Harrymu za to, co pro SF v České republice udělal.

Na straně druhé se domnívám, že se jedná o dílo poněkud netradiční a v mnoha ohledech překvapivé.

Prvním překvapením pro mě byla jeho roztržitost. Z dřívějších knih Steva de Shazera (1982; 1985; 1988; 1991; 1994) jsem zvyklý na provázání různých teorií a praxe, ale vždy se jednalo o dílo celistvé, v němž jednotlivé kapitoly na sebe navazují a dohromady tvoří smysluplný celek. Z knih, na kterých se autorsky podílela Insoo Kim Berg (např. 1991; Berg, Miller, 1992; Berg, Steiner, 2003; DeJong, Berg, 1998; Miller, Berg, 1995) jsem pak zvyklý na velké praktické zaměření, takže tyto knihy často slouží jako „učebnice“ pro začínající terapeutky (čímž nepostrádají svůj přínos i pro ty zkušenější). Kniha „More than miracles“ se liší od obou výše uvedených stylů - je to vlastně soubor statí různorodého zaměření: najdeme zde stručné shrnutí přístupu zaměřeného na řešení, několik prepisů konzultací s klienty s komentářem, teoretické úvahy o roli Wittgensteinovy filosofie v SF nebo o pojetí emocí a odpovědi na některé (patrně často kladené) otázky. Z tohoto pohledu se podle mého soudu jedná spíše o dílo určené terapeutům, kteří již s přístupem zaměřeným na řešení nějaké zkušenosti mají a mohou se nechat inspirovat novými myšlenkami a podněty. V podobném duchu zaměření knihy komentuje i Yvonne Dolan v předmluvě.

Další překvapení mě čekala při pročítání jednotlivých kapitol. Autoři zajímavým způsobem rozšířili principy SF o nutnost „vyjednávat“ budoucnost nebo o odlišnost jazyka rozvíjejícího řešení od jazyka popisujícího problém (což je posun od rozdílů v tématu - problém vs. řešení).

Zajímavé pro mě byly i úvahy o experimentech. Zdá se, že autoři částečně upouštějí od nabízení terapeutem či týmem vymyšlených experimentů a spíše zvou klienty, aby přišli sami s nějakými nápady (s. 30). Řekl bych, že téma experimentů je v současném SF poměrně široce diskutované. Od silných hlasů, které radí od zadávání experimentů úplně upustit (britský institut BRIEF kolem Chrise Ivesona a Harvey Rattnera), přes klientem vytvořené experimenty (zmíněné v této knize jako jedna z možností) až po tradiční „nápad týmu popř. terapeuta“, které jsou popsány v jiných zásadních dílech o SF. Kuriózní je, že navzdory doporučením v knize, poslední zmíněnou variantu přinejmenším dva členové autorského týmu knihy, které jsem měl možnost několikrát pozorovat při práci s klienty (míněni Harry Korman a Yvonne Dolan), v praxi běžně používají. Argumentace autorů knihy pro tvorbu experimentů z nápadů klienta je zčásti velmi přesvědčivá, jejím úskalím však podle mého názoru je, že klientům nabídneme možná příliš málo toho „nového“, co by je při jejich hledání řešení mohlo inspirovat. Zvláštní otázkou také zůstává, zda ponechat klienta realizovat experiment, který si vymyslí, i když není založen na řešeních či výjimkách z problému (s. 31). Z mého pohledu je nutné, aby experiment byl alespoň v základním smyslu bezpečný a také aby bylo možné důvodně očekávat, že bude nějak smysluplný a užitečný (beze zbytku předvídat to ovšem nelze). Experiment by tedy neměl být navržen tak, aby s velkou pravděpodobností prohloubil problém (např. manželé, kteří chtějí pokračovat ve „vyřikávání si“ svých názorů), ale naopak by měl být příslibem, že klienti vyzkouší něco nového, zajímavého a užitečného (což v některých případech může být skoro cokoli jiného, než je to, co dělají nyní). Samotná skutečnost, že si klienti experiment vymysleli sice představuje větší šanci, že jej zrealizují, ale nevnímám ji jako nějakou záruku toho, že jim takový experiment neublíží a naopak prospěje. Zajímavé kapitoly z pera Harry Kormanova představují podrobně práci se zázračnou otázkou a škálou, tyto kapitoly obsahují velmi zajímavá doporučení a podněty dokumentované na příkladech. Překvapením pro mě bylo i zařazení textů o Wittgensteinovi a vztahení jeho pozdní filosofie k praxi terapie zaměřené na řešení. Překvapující pro mě nebylo samo téma – to se v dílech Steva de Shazera již objevilo dříve a někdy i podrobněji (D Shazer, 1991; 1994). Překvapující pro mě spíše bylo, s jakou stále větší jasností a srozumitelností o tom dokázal v této knize Steve psát.

Některá má překvapení při četbě knihy nesouvisela tolik s tím, co autoři knihy píší či nepíší, ale spíše s českou verzí knihy. Jsou to bohužel překvapení spíše nepříjemná a podle mého soudu ukazují na nedostatečnou jazykovou, ale zejména odbornou korekturu českého překladu. Prvním z těchto překvapení pro mě bylo, že název knihy „More than miracles“ (Více než zázraky) byl přeložen jako „Zázračná otázka“. Je to pro mě překvapující tím víc, že se překladatel v textu od pojmenování „zázračná otázka“ distancoval a všude důsledně překládá „otázka na zázrak“ (s. 22). Proč tedy tento překlad ponechal v názvu? Navíc nechápu, proč by označení „otázka na zázrak“ mělo být – jak překladatel uvádí – „významově správnější“, když se otázka jako taková na samotný zázrak a jeho povahu vůbec nezaměřuje – zaměřuje se přece na situaci **po** (pomyslném) **zázraku** a na rozdíl oproti stávající situaci! Chceme-li být tedy opravdu „významově správnější“ (a ochudit se o jazykové hříčky se „zázraky“, které v anglicky psaných textech hojně nacházíme), překládejme ji tedy jako „otázku na situaci po zázraku“. Aby to nebylo tak dlouhé, můžeme psát zkratkou - např. ONSPZ.

Dalším překvapením českého vydání bylo prazvláštní propojení dvou předmluv – české, kterou napsal systemický/narativní terapeut Vráťa Strnad a původní od Yvonne Dolan - takže mi jako čtenáři chvíli nebylo jasné, kde končí jedna a začíná druhá.

Poslední skupinou překvapení českého vydání, kterou bych rád zmínil, jsou občasné nepřesnosti v překladu. Těchto překvapení bych byl ušetřen, kdybych knihu již dříve nečetl v originále. Takto jsem však byl rušen dvojznačnými nebo překombinovanými výrazy, jako např.: „vyvíjela byste se směrem k tomu, abyste měla dobré přátele?“ (s. 54), „takže na vás asi

něco vidí“ (s. 53) nebo „nemáte představu, jaký průběh sezení by byl pro vás úspěšný?“ (37). Přístup zaměřený na řešení je hodně zaměřený na práci s jazykem a – v souladu s Wittgensteinem – na jednoduché používání každodenního jazyka. Podobné překombinovanosti a složitým obrátům se terapeuti zaměření na řešení snaží vyhýbat. Poslední citovaná věta navíc podsunuje terapeutce (Yvonne Dolan) zápor, který v originále není, a který by patrně původně ericksonovsky „vycvičená“ terapeutka vůbec nezvolila. Terapeutické konverzace tak díky překladu bohužel působí místy poněkud těžkopádně, uměle a komplikovaně, ačkoli v originále jsou mnohem jednodušší a splavnější. Možná to zní poněkud „hnidopišsky“, ale pokud chápeme přístup zaměřený na řešení jako směr, který věnuje velkou pozornost používání jazyka, pak se právě ta podstatná – estetická – rovina konzultací díky těžkopádnému překladu vytrácí. Z mého pohledu je to podobné, jako číst Shakespeara v doslovném překladu anebo v Saudkově přebásněném. Myslím, že při čtení prvního z nich by čtenář přišel o velmi podstatnou část zážitku.

Ještě diskutabilnější, než překlad přepisů konverzací, je z mého pohledu překlad pojmů, které se již v českém jazyce etablovaly – „postoj nevědění“ bych přivítal spíše než „nevědoucí stanovisko“ (s. 38), „leading from one step behind“ je sice opravdu překladatelský oříšek, ale „vést o krok pozadu“ (s. 19) zní podivně (lepší už je „vést zezadu“, kterým je totéž přeloženo na další straně (s. 20)). Osobně se mi také příliš nelíbí (byť zažitý) výraz „škálování“, použil bych raději „práce se škálou/ stupnicí“ a za zavádějící považuji i překlad celé části o experimentech (s. 30), kde překladatel vypustil část o tom, že i terapeut zadává experiment založený na tom, co klient říkal a působí to, že **pouze** nechává vymyšlet experiment klienta (viz. diskuse výše). Překlad rovněž příliš nerozlišuje mezi systemickým přístupem ve smyslu aplikace teorie systémů, systemickým přístupem ve smyslu aplikace systemického (či postmoderního) myšlení (konstruktivismus, konstrukcionismus) a systemickým přístupem coby terapeutickým směrem vytvořeným pozdním Milánským týmem (Boscolo, Cecchin). V prvním slova smyslu je přístup zaměřený na řešení možné označit jako systemický, protože – jak autoři v knize uvádějí - pracuje se systémy, řešení a výjimky jsou interakční a zahrnují další osoby a pracuje se s malými změnami, které způsobují větší změny (s. 18). O druhém smyslu slova se v knize sice nic nepíše, jde o pohled který se u nás etabloval na základě inspirace z německy mluvících zemí a který je autorům patrně cizí. Přesto lze říci, že o SF lze rovněž hovořit jako o přístupu, který vychází ze systemického (nebo lépe postmoderního) myšlení. Kromě Wittgensteina se jeho tvůrci inspirovali rovněž pracemi Derridy, později i Gergena a dalších. Na rozdíl od tuzemského chápání „systemiky“, která tvoří jakýsi obrovský deštník nad mnoha rozdílnými směry včetně narativního, na řešení zaměřeného, kolaborativního apod. (které se navíc často prapodivně směšují), ve světě je přístup zaměřený na řešení chápán většinou jako svébytný terapeutický přístup. Co se týče třetího významu nálepky „systemický“ coby označení způsobu práce pozdního Milánského týmu, zde se pochopitelně jedná o zcela jiný směr, i když filosoficky rovněž příbuzný.

Na závěr bych rád dodal, že ačkoli některá z výše uvedených překvapení byla příjemná a jiná méně, tím největším a také nejpříjemnějším překvapením pro mě je, že tato kniha v češtině vyšla a že zprostředkuje nejnovější trendy tohoto způsobu práce i českým čtenářům. Často se mluví o dluhu, který současný stav odborné literatury má vůči přístupu zaměřenému na řešení a vůči stále rostoucímu počtu zájemců o tento způsob práce u nás, pro něž jsou původní prameny v angličtině z různých důvodů špatně dostupné. Vydání této knihy lze chápat jako první splátku tohoto dluhu. Řekl bych však, že ještě zdaleka nejde o jako definitivní vyrovnání. Když srovnáme nabídku česky dostupné literatury o přístupu zaměřeném na řešení s nabídkou literatury o většině jiných směrů, vidím stále výrazné nedostatky. Věřím proto, že postupem času přibudou další překlady či původní práce o přístupu zaměřeném na řešení, aby tak byla obohacena odborná diskuse i terapeutická praxe u nás.

Literatura:

- BERG, I. K. *Family preservation*. London: BT press, 1991.
- BERG, I. K., MILLER, S. D. *Working with the problem drinker: A solution-focused approach*. New York: W.W. Norton and comp., 1992.
- BERG, I. K., STEINER, T. *Children's solution work*. New York: W. W. Norton and comp., 2003.
- DE JONG, P., BERG, I. K. *Interviewing for solutions*. Pacific Groove: Brooks/ Cole publ., 1998.
- DE SHAZER, S. *Clues: Investigating solutions in brief therapy*. New York: Norton & comp., 1988.
- DE SHAZER, S. *Keys to solution in brief therapy*. New York: W.W. Norton and comp., 1985.
- DE SHAZER, S. *Patterns of brief family therapy*. New York: The Guilford press, 1982.
- DE SHAZER, S. *Putting difference to work*. New York: W. W. Norton and comp., 1991.
- DE SHAZER, S. *Words were originally magic*. New York: Norton & co., 1994.
- DE SHAZER, S., DOLAN, Y., KORMAN, H., TREPPER, T., MCCOLLUM, E., BERG, I. K. *More than miracles: The state of the art of solution-focused brief therapy*. New York: The Haworth press, 2007.
- MILLER, S. D., BERG, I. K. *The miracle method: A radically new approach to problem drinking*. New York: W. W. Norton and Comp., Inc., 1995.